

Mu härrad, inimene on oma saatuse küttes, ja ma ei usu, et ma lõpetan oma päevad oma isamaja kolde ees. Võimalik, et viibin sel kokkutulekul esimest ja viimast korda... Ma palun teie tähelepanu kui aadlimees ja kui aus inimene. Nõustuge jälgima mõningaid arutlusi, milles vähemalt enesearmastus kaasa ei räägi... Hüljakem leplik meel, tunnistagem: kui küsimuses on isamaa, tuleb loobuda säästlikkusest, puutugu see kasvõi meie eneste isa ja ema... Me elame üpris tähelepanuväärsel sajandil. Kõik maailm, poolustest ekvaatorini, käärib, käärib Peruu küllastest igise ja muutumatu Hiina müüri-tagusteni. Võiks arvata, et Jumal revideerib oma loomeid ning annab kõigele uue näo, alates indiviidi salajamaist mõtetest ja lõpetades rahvaste kõige põhisemate institutsioonidega... Kui palju oleme näinud järske muutusi nii võimu, arvamuse kui teaduse vallas! Me ei saa jääda kõrvaltvaatajaiks. Kriis on haaranud ka meid endid. Vanade eluvormide kõlbmatus on silmaga näha. Tulevad uued ja paremad — aga pärast milliseid ohvreid ja eksimusi — see on küsimus, millele praegune põlv peab järgneajate ees vastust andma...

...Keiser Paul maksis eluga vägivalda eest, mida ta sooritas aadli õiguste kallal ja inimsuse kallal ülepea...

Ja kui sellest ajast esineb ikka veel türanniat ja orjust, siis manifesteerib seadusliku ning ausa elu ihaldus ennast nüüd, kus rahvas oma ühtsuse ja jõu ära on tundnud, ometi seda võimsamalt...

...Meie sõjavägi ei vaja kiitust. Prantslaste asi on ütelda, mis nad temast arvavad. Aga mis meie sõjaväes vastumeelset on, see on meie keisri süü. Sest tal on õnnetu illusioon ennast sõjameheks arvata, niisama nagu oli ta isal ja vanaisal. Ka need tulid paraadilt mängimast hüpiknukke kõigi välissaadikute ja omaenda adjutantide ees, ja tegid näo, nagu tuleksid nad võitmast lahingut...

...ning on tarbetu lisada, et kõik tegid neile komplimente nende kaardi-väe rühi kohta ning et pugejad tõestasid neile otsekui kaks korda kahte, et paraadid on kogu ühiskondliku korra ja rahvusliku heaolu ning isegi ristiuse alus...

...Mis tegi keiser 1812-ndal aastal? Mis tegi keiser Bautzeni lahingus? Ta rikkus kõik ära. Ja kui kõik oli lõplikult rikutud, lahkus ta nii kiiresti kui sai. Sessamas Bautzeni lahingus laskis suurvürst Konstantin ennast oma adjutandil a r g u s e eest avalikult solvata ja võttis põgenedes peaaegu terve ratsaväereservi eskordiks kaasa. Ja seesama suurvürst tuli pärast lahingut inspekteerima kaardiväehusaare, kes olid kaotanud kakskümmend kolm ohvitseri. Ta sõimas nad läbi ja saatis nad minema sõnadega: „Вы, быки, вы умеете только драться!” Mu härrad, peab olema pori soontes, et taluda selliseid solvanguid... Või, mu härrad, kas te pole iial kuulnud kõneldavat S p e r a n s k i s t ? Või Beckist? Või teatud professoritest? Nimetamata t u h a n d e i d , kes on tapetud meie nõndanimetatud tribunalide poolt?... Ma küsin: kes me siis oleme? Kas Romanovite perekonna loomakari?

Oh jumal, mistarvis jälle niisugused sõnad keiserlikkude persoonide kohta, mistarvis?! S o l v a n g ... Nojaa: pori sinu siniverelistes soontes... et suurvürst julges nimetada aadlimehi härgadeks...

...Aga kui ikkagi, mu härrad, teie seas peaks leiduma mehi, kes peavad neid minu küsimusi tühjaks sonimiseks ega näe suuremat ega kindlamat õnne kui pime andumine Romanovite ülla maja äraarvamata armuhoolde — siis palun ma neilt luba lugeda neile ette keisrinna Jelizaveta Petrovna määruse, avaldatud senatis 30-ndal augustil 1743. Küsimuses on seal teatud juletud kuulujutud, mida mõned hoovkonna daamid olevat endile lubanud selle kasina valitsejanna suhtes, ja inimesed, kes olevat konfidentsiaalseis kõnelustes avaldanud kahetsust Münnichi, Golovkini ja Ostermanni pagendamise puhul. Asja kohta puudusid igasugused tõendid ja dokumendid. Siin on selle määruse enese sõnad: ...mida silmas pidades ning olles lasknud ses asjas kohut mõista Senati Üldkogul vaimulikkude, sõjaväe ja tsiviilteenistuse kõige väarikamate meeste osavõtul, kõik allnimetatud süütegijad säherduse diabloolse ja meie impeeriumile üpris hukatusliku ja halva süüteo eest mõista surmanuhtluse alla sel viisil, et Stepan Lopuhhinil, tema naisel, tema pojale ja Anna Bestuževal rebitakse keel suust ja lõigatakse maha ning nad kistakse selle järel rattal lõhki, aga nende kehad seotakse ratta külge, Ivan Moškov ja vürst Putatin kistakse neljaks, Aleksander Zöbinil lüüakse pea maha ja nende kehad seotakse ratta külge, aga Sophie Lilienfeldil raiutakse ainult pea maha. Olgugi nüüd kõik need inimesed seaduse järgi pälvinud niisuguse karistuse, oleme meie, tänu meie kaasasündinud armulikkusele ja emalikult halastavale meelele andeksandmisega otsustanud: mitte lasta neil surmanuhtlust kanda, vaid selle asemel määrata, et Stepan Lopuhhinil, tema naisel, tema pojale ning Anna Bestuževal, pärast seda kui neid on nuudiga pekstud, lõigatakse keel ära, ning et Ivan Moškovi ja vürst Putatinit nuheldakse nuudiga, aga Aleksander Zöbinil vitstega ja saadetakse nad pagendusse, ning et selsamal moel pagendatakse kaugesse paika Sophie Lilienfeld, kellele peab antama nuuti pärast seda, kui ta on saanud maha lapsega, keda ta kannab, ning et võetakse ära kõik tema nii liikuv kui liikumatu vara... Või kas te siis ei mäleta, mu härrad, et veel meie keisri isa laskis lõigata ühel ohvitseril keele suust — e p i g r a m m i pärast! Ja et ta kord, kui teda tuldi paluma süütule inimesele määratud nuudinuhtluse asjus, hüüdis kogu õukonna kuuldes: „Kas ma ei või siis nuuti anda lasta, kellele ja kui palju ma tahan?!”

...Keisri esimene praktiline põhimõte on anduda oma tujudele ja kirgedele. Suurimgi skandaalsus on tema meelest õigustatud sellega, et t e m a ü t l e b „Ma tahan!” või „Ma ei taha!”. Ta ei tunnista mingit kohustust oma rahva vastu ega mingit autoriteeti enesest kõrgemal, kelle ees ta vastutav oleks. Ta arvab end juba pühakuks — kui ta on lahke pihhiisa abil astunud, nagu ütleb Tartuffe, taevaga sobingusse... Keiser armastab käskida kauninimelisi asju. Sest ta tahab, et teda peab ülistatama kui kristlast ja seaduseandjat, kui kangelast ja vabastajat, kui kunstide ja teaduste kaitsjat, kui rahvusliku heaolu rajajat. Aga kui asi läheb ilusate fraaside realiseerimiseks, siis hakatakse — välja mõtlema mundreid ja moodustama komiteesid. Komiteedes on keiser muidugi kõige tähtsam liige. Aga otsuste teokstegemine usaldatakse pugejatele ning avantüristidele. Sest ausad ja andekad inimesed võiksid ju Tema Majesteedi varju jätta! Kuivõrd minister on juhm ja kelm, on ta monarhi armulikkusele kindel. Piisab evimast iseloomu ning andeid, et olla õuelt pagendatud... Sel moel toovad Aleksandri algatused Pauli absurdustele ainult lisa, nii et me oleme tegelikult jõudnud täielikku anarhiasse.

Pahlenid, Paninid ja Rostoptšinid on pagendatud, Kotšubeid, Czartoryskid ja Saltökovid on ise tagasi tõmbunud, samal ajal kui õilis Araktšejev (kes oi kui meeleldi teeks Aleksandrist silmakirjaliku ja verise Tiberiuse — kui tal ainult oleks Sejanuse geniaalsust), õilis Araktšejev mängib vesiiri, ja hooramajaperemees Golitsõn on usuasjade ja rahvahariduse minister, hooramajaperemees ja ülemkelner Volkonski on sõjaminister, vahva Kozadavlev on siseminister ja meie Colbert Gurjev rahandusminister, pajats Lobanov kohtuminister ja Lopuhhin, kes müüs maha omaenese tütre, on keiserliku Riiginõukogu esimees. Muuseas, kui Lobanov määrati Riiga kindralkuberneriks, kuulutas ta alguses, et tema ukсед saavad olema kõigile rõhutuile lahti ja kõige vae-semadki leiavad temas kaitsja. Järgmisel päeval oli terve loss talupoegi täis. Lobanov pidas neile venekeelse kõne. Talupojad ei saanud sellest mõhkugi aru. Ning Lobanov, vihane, et nad polnud saja aastaga vene keelt ära õppinud, n ä i t a s n e i l e k e e l t ja laskis nad minema ajada...

...Mu härrad, kolm küsimust vastustega. Esiteks veel kord: mispärast armastab keiser nii kirglikult paraade? Sellepärast, et paraad on tühisuse triumf! Sellepärast, et igast sõdurist, kelle ees Tema Majesteet lahingupäeval peaks silmad maha lööma, tehakse paraadil mannekeen. Aga keiser võib kujutleda end seal ainukäskivaks jumalaks...

... Teiseks, mu härrad, kuidas sai juhtuda, et l õ b u n a i n e sünnitas keisri abiga Püha Liidu?!...

Kolmandaks — millega on keiser teinud enese isamaa äraandjaks? Sellega, et ta tõi maale kuuskümmend tuhat poolakast satelliiti, ja sellega, et ta põlgab isamaa ideed kui kõrgemat põhimõtet. Sest ta tahab kuulda kõneldavat ainult p r o v i n t s i d e s t, millel pole muud alust ega olu kui tema ja ta ei või jaa...

...Sellepärast, mu härrad, on meil täielik õigus deklareerida Tema Majesteedile, olgu see kuitahes hädaohtlik ja valus (sest see on ju rünnak meie ühiskonna esimese nurgakivi vastu): suverään, kes annab enese meelitajate ja omaenese kirgede hilbutada, sunnib oma alamaid tuletama talle ta kohustusi meelde ja näitama talle t õ d e täies alastuses...

...Meie ei valanud oma verd ega ohverdanud oma varandusi kuue aasta eest selleks, et teha Tema Majesteeti Püha Liidu esimeheks. Me võitlesime sellepärast, et me ei saanud loobuda oma väärikusest ega aust. Vene rahvas päästis nii Venemaa kui Euroopa Tema Majesteedist hoolimata. Sest rahvas tahtis, aadel juhtis, ja Tema Majesteet ei saanud takistada... Mõök käes, võitsime me eneste omaks õhu, mida me hingame. See on meie vere, meie tapetud vendade ja meie põletatud linnade ning külade hind. Meie ei talu, et Tema Majesteet, kes peab kõige, ka oma igapäevase leiva eest tänama rahva suuremeelsust, kohtleb sedasama rahvast nõnda, nagu ta isal oli kombeks kohelda üksikisikuid... Niisiis nõuab aadel ülemaalse rahvakogu kokkukutsumist. Ta nõuab seda selleks, et anda seal üheskoos teiste klassidega välja vajalikud seadused. Sest seadusi meil veel ei ole. Ukaasid, mida annab kord türann ja kord poolearuline, kord favoriidist ahjukütja ja kord näitlejanna, kord türgi habemeajaja, kord Kura koerapoiss, kord Araktšejev ja kord Rosenkampf — p o l e seadused. Nad on seda just niisama vähe nagu need, mis maksavad Jaapanis või Alžeerias. Niisugune süsteem pole muud kui anarhia ja tugevama õigus, kus pole olemas mingit moraalset kohustust ja kus elatakse põhimõttel — parem tappa kui olla tapetud... Sellepärast on meil tarvis tõelisi seadusi, mis lõpetaksid meie skandaalse ning talumatu olukorra ja ühtlasi hoiaksid ära ettenähtamatud tulevased ohud. Nüüd peab ilmnema, kas keiser Aleksander on usurpaator või isamaa poeg, kes on valmis kõige suuremaks ohvriks. Aga seadused, mille andmist ma tarvilikuks pean, on järgmised —

Orjus on niisamavõrra meeletu kui vihale ärgitav institutsioon...

Kuussada aastat on möödas sellest ajast, kui meie esiisad asusid siitmaa randadele — vastavalt oma sajandi vaimule kui tublid ja vahvad ristiusu eestvõitlejad. Keegi polnud sel ajal veel rahvusvahelise õiguse peale mõelnud ja need sõjakad usukuulutajad arvasid end sooritavat püha teo, kui nad andsid süütuile pärismaalastele nende maapealse õnne ja vabaduse vastu endi igaväse õndsuse...

...Sellal, kui rüütleid omavahel hingestas oma aja kohta haruldane au ja vabaduse vaim, langesid pärismaalased kõige hirmsamasse orjusse...

Rüütliid ei näinud eestlastes ega lätlastes endataolisi olevusi, just niisama nagu vanas Roomas ei peetud orje muuks kui pooliti taltsutatud metsloomadeks...

Iseenese kohta kirjutab tema siin ju küll: Mina ei kuulu inimesepiinajate hulka. Minu majas on kõik vabad. Ma pean kõige armetumat orja oma ligimeseks, oma vennaks, kelle Jumal on loonud niisama kui minugi väärsema elu poole püüdlamiseks... Ma ei ole nende kahetsusväärsete seast, kelle aadelikkus piirdub nende vapiga ja kelle armetus kannab naeruväärse häbematuse minki. Te teate kõik, kelle ma olen naiseks võtnud...

...Mu härrad, kui talupoegade enneaegsest vabastamisest ei järgnekski raskusi meie eneste jaoks — ma kutsun teid üles selgitama, mida võidavad sellest talupojad, kui nad leiavad, et nad on oma isandate kaitsest ilma...

Meie hea tahe on vedanud meid talupoegade vabastamise asjas juba liiga kaugele ja meie ei astu enam mingeid samme. Sest küsimuses pole talupoegade pea segiajamine tühja sõnaga v a b a d u s, vaid kogu rahva heaolu rajamine kindlale alusele, mille peal maaharija ei kaota oma paika...

Keiser ei tarvita talupoegade priiks laskmist muuks kui ainult ettekäändeks, et purustada ainukest rahvaklassi, kes siiamaani türanni äärmustele vastupanu osutas... Oma talupoegade eesotsas leiaksime meie abinõusid tarviduse korral vägivallale jõuga vastu astuda... (Issand, missugune mõte...) Me oleme kõik kõige kaugemast minevikust sõdurid. Meil on külluses vapraid ja kogenud ohvitseri ja me näitasime kuue aasta eest kõnekalt, kuidas talupojad moodustasid maakaitseväge ja kuidas maakaitse formeerus rügementideks. Meie talupojad on muidugimõista meie vastu. Me võime arvestada nende toetust ainuüksi niivõrd, kuivõrd meil korda läheb saavutada nende austust, lugupidamist ja armastust kui ausad kohtunikud ja isalikud isandad.

Muidu oleme meie varem või hiljem, nagu ma juba ütlesin — Romanovite perekonna loomakari...

Ristiusk peab olema meie põhikorra alus... Sedamööda tuleb maksma panna kõige täielikum sallivus... Aga usk peab seisma eemal kõigest maapealsest kirest ja huvist... Isamaa-armastus peab olema moraalipõhimõtteks just niisama nagu austus usu vastu...

(Kui valitsus kohustab kirikut panema kirikuvande alla mehe, kel pole kirikuga midagi ühist, ja selle järel austama sedasama meest kui liitlast, siis laostatakse sellega rahva lugupidamist usu vastu. Valitsus, kes käsib rahval päevast päeva palvetada isikute eest, keda terve maailm endastmõistetavusega vihkab, asetab kiriku kahtluse alla, et polegi tegemist kirikuga, vaid politseiteatriga...)

Aga kunste ja teadusi peab austama kõiges nende ulatuses kui hariduse ja sedamööda ka usu peamisi tugesid... Kõige kõrgemaks seaduseks peab olema avalik hüve... Suverään peab olema üksnes abinõu, mitte eesmärk... Isamaa peab olema jagamatu ja suurendamatu. Tal peavad olema kindlaksmääratud piirid... (Soome, Bessaraabia ja Poola liitmisega Venemaa külge on keiser Aleksander tõmmanud meile kaela Euroopa õigustatud meelepaha, ja seltsamal ajal, kui me ise talume väljakannatamatut rõhumist, peame ühtaegu kartma kõike usurpaatoril oodata olevat halba...)

Venemaad peab valitsema dünastia. Monarhia on parem kui anarhia ja Bourbon on parem kui Robespierre...

Suverään peab valitsema seaduse järgi, mis on kõrgem kui tema. Ja Jumala nime ei pea odavaks tehtama... Suverään peab olema riigi esimene teener, omas isikus püha, aga vastutav oma tegude eest, nõnda et teda võidakse vahi alla võtta, kui ta andub häbiväärseile kirgedele, unustab oma kohused ning astub valesid samme... Isamaa esindajaiks peavad olema rahvuse saadikud... Need peavad käima korrapärastel üldkogudel koos... Rahvus jaguneb omaenese huvides Massidesse, aga igal rahvaliikmel peab olema kasutada seaduste võrdne kaitseja ühesugune kodanikuvabadus. Ei inimestepiinaid, ei vangiraudu... Teadmised peavad võrrutama õiguse ameteile...

Impeeriumil peab olema üks, ühtne ja mõjukas aadel, kes peab olema sidemeks riigi erinevate osade vahel. Tema peab olema see, kes takistab valitsejaid despootideks muutumast. Tema peab olema rahvusliku au depositaar... Ometigi peab aadel olema üksnes üldhüve taotamise vahend, aga mitte omaette siht... Kaugused klasside vahel peavad olema nende moraalliga proportsionaalsed... Riigi sõjajõudude eesmärk peab olema kaitsta isamaad vägivalla vastu, aga mitte teostada vägivalda... Ükski seadus ei pea astuma jõusse muidu kui rahvuse nõusolekul... Nõndasamuti ka maksud... Suverään paneb seadused ette. Rahvas peab võima taotleda talt nende ettepanemist... Kõik kohtunikud peavad olema valitavad... Õigusemõistmine, nii tsiviil- kui kriminaalkohtu oma, peab olema piiramatult avalik... Iga salajast riiklikku toimingut peab käsitletama kui vägivalda... Igas seaduserikkumises peab nähtama kuritegu riigi vastu. Igal kodanikul peab olema õigus tõsta selle puhul kaebust... Kedagi ei pea võidama ilma kohtuta süüdi mõista... Igaüks peab võima teha kõike, mis ei häiri avalikku korda... Igaüks peab võima mõelda oma tõekspidamist mööda ja öelda, mis ta mõtleb. Karistatama peab ainult valet, laimu ja mässu. Venemaa vajab kodanikke, orjasid on tal enam kui tarvis...

Mis puutub Tema Majesteedi oskuse lugupidamist võita, siis selle kohta on tema viimane Riia-sõit kõnekaks näiteks. Keiser jõudis kohale, sõimas kubernerit läbi raputuste eest, mida ta teel oli taluma pidanud, magas lossis ööd, kräunutas hommikul tublit diviisi, andis päevakäsu, mis tegi ta terve Euroopa naeruks, lobises teenekaile meestele ja maanteeröövlitele, lollidele ja harituile võrdselt mõttetuid asju, sõi lõunat, võttis prae juures teatavaks, et uuel maksunduskorral pole arukat mõtet, jõi teed, vihtus valssi tantsida, istus oma lontrusest majordoomusega tõlda, laskis tosina posthobuseid surnuks ajada ja kirjutas markii Pauluccile, et oli leidnud Liivimaa täielikus õitsengus.

Vaesed hobused!

Või sealsamas:

...Küsi kõigis impeeriumi kubermangudes, kui palju peavad kroonu obrokitalupojad üle oma maksude ametnikkude röövihimule ohvriks tooma! Ja kas ei tule teile hirmu- ja nõrdimusekramp peale, kui te pöörate pilgu õnnetutele paikadele, kus Tema Majesteet on suvatsenud rajada oma sõjaväeasundused?

Oh, kui meie keiser peaks, nagu kunagi Egiptuse vaaraod, minema läbi surnute kohtu, kus igal piinatud alamal oli õigus oma kaebused ette tuua, enne kui valitseja ihule nõustuti lubama matusepaika — missugune otsus tehakse seal sinu kohta, Aleksander?

Kui ma näen sind, Aleksander, kõigi su meelitajate ja sutenöörise seas, nende eesotsas, kelle õnnetus sa oled, nende sammaste taustal, mis peavad meenutama sulle su täitmata kohuseid, kui ma näen sind trummipõrina saatel astumas su palkonile seal kiriku ees, siis tundub mulle, et ma seisan su kõrval kui ähvardav vari ja et ma kuulen Jumalapoja kõmisevat häält:

„Õnnetu, mis sa teed! Ära varja oma kuritöid vagaduse palaka alla. Vaata neid ilgeid viirastusi! Kõik kolm olid kunagi kroonitud pead. Seesinane on Justinianus, arg liiderdaja, kes võlgnes kõik oma riigi ning au enam kui õilsale Belisariusale — ja torkas tal silmad peast! See on Hispaania Philipp Teine, kes tahtis, tänamatu, haarata oma auväärt isa krooni; ta mürgitas oma venna, kangelasliku Don Juani, ja tappis oma lihase poja ja oma lihase naise, sest ka kõige jõletum reetmine ei suutnud lahutada südameid, mis ta ise oli liitnud. Tuhandeid ja tuhandeid ohvreid hukkus tema timukate kirve all. Aga see on Neljateistkümnes Louis. Oma tühisuse ori, kes tappis terveid rahvaid ja riisus tühjaks kõige õitsvamad maad. Oma lihase venna, kes polnud teinud talle vähematki kurja, laskis ta vangikongis hääduda. Ta pillas oma rahva rikkuse tuulde. Ta muutis aadlikud orjadeks ning oli kristlase välimuse all verine barbar. Sa oled näinud, mis tagajärjed sel olid!

Kõik need kolm ehitasid mulle templeid ja kuulutasid mu pühadust kõige ilma ees öösel ja päeval. Hoia ennast nende moodi talitامast, sest nemad olid valgeks lubjatud haudade sarnased, mis on pealtnäha ilusad, aga seest täis koledust ja kõdu.

Ära ole silmakirjalikkude sarnane, kes palvetavad tänavanurkadel ja lasevad trompetit puhuda, kui nad annavad armuandi, vaid ole pigem kui lapsukesed, sest nende päralt on taevariik...”

Paraku ei ole meil kolmandat seisust. Sellest tulebki, et meie kõige suuremate pingutuste järel (selle all mõtleb ta muidugimõista Venemaa võitu Napoleoni üle) ikka ja jälle porisse vajume. Aga mis takistab meid kolmandat seisust loomast? Vene rahva tublide omaduste juures piisab selleks kaheteistkümnest arukast aastast...

...Kui palju on inimesi, kes võivad puhtast südamest öelda: niisugune oli mu kavatsus ja nõnda olen ma teinud seda teoks? Ja kui miljonite seas leidub üks, kelles on niihästi geniaalsust kui ka aususeks tarvilikku energiat — siis on see maapakku saadetud mees...

...K o r d on iga ühiskonna alus ning ma austan teda alati, aga väär on kujutleda, et kord on tõega ühendamatu...

...Mitte armastada õiguste piirajaid kuulub inimolemusse, ja kuulub sinna seda enam, kui õiguste piiramisega kaasneb erapoolikus ja jõhkrus...

...Kui tahetakse hoonet parandamatatult ära rikkuda, tuleb usaldada ehitus ehitusmeistritele, kes iga kuu aja takka võrdse võimuga vahelduvad...

...Mida võib leiduda kindlat piiramatus monarhias... ?!

...Igal rahval on oma loomallikkuse-ja barbaarsuseaeg, enne kui ta jõuab tsivilisatsiooni juurde ja enne, kui see omakorda mandub inimolemuse pahe-
lisuse toimele uueks barbaarsuseks. Aga Kremli tulekahjuga valgustatud rahvas pole enam see, keda Kura koerapoiss Bühren tiris kümme aastat juustest.

Selles kahtlejaid ootaksid saatuslikud üllatused. Rahvaste elus, niisama nagu üksikisiku omas, on hetki, mis muudavad äkitselt teiseks kogu nende olemuse...

...Mis puuutub teadustesse ja kunstidesse, siis pälvib Venemaa tõelist tähelepanu. Kes saavad aru Deržavinist, Dmitrijevist, Krõlovist, Žukovskist, Batjuškovist ja Karamzinist, kes mõistavad hinnata Ozerovi, kes on näinud Mininit ja Požarskit nagu ka Tolstoi, Jegorovi või Utkini töid, kes on kuulnud Bortjanski missat, kes on näinud laval Suserinit, Branskit, Semjonovit, Danilovit, need jagavad neile hiilgavaile nimedele tunnustust seda enam, mida vähem klassikaline maailm on neile võõras. Teie kõrvadele, mu härrad, on need nimed tundmatud. Aga kas vähendab see nende väärtust? Kas oli Goethe ja Schilleri viga, et neid Pariisis peaaegu ei tuntudki — enne seda, kui Mme de Staël polnud prantslastele kinnitanud, et sealpool Reini jõge osatakse lugeda ja kirjutada?

...Milles seisnevad Paulucci teened? Kas selles, et ta läkitab keisrile oma ettekandeid ja keiser maksab talle selle eest palka ning paneb selle tõttu tähele tema olemasolu? Kas kelmi agarus saab pühkida olematuks tema häbi? Ja kui saab — mis tähendus on siis usul ning aul?

Et ta ei armasta ohverdada meie heaks oma kalleid päevi, seda nägime veenvalt 1812. Ning et ta pole ammendanud oma rahasid, on äärmiselt tõenäone, kui võtta teatavaks, et alles mõne aasta eest tiris ühe meie kaasmaalase heldus ta Viinis võlavanglast välja, aga et nüüd, nagu me usaldatavalt poolt teame, on ta tänu oma kõrgele palgale ja marssali-tuludele võinud paigutada Itaaliasse tõhusaid kapitale. Mispärast kutsume me teda ainult Erlaucht? Mispärast mitte juba Majesteet?

...Ma esitasin keisrile juunis 1816 ametlikul teel ametliku märgukirja, mis sisaldas seal esitatud väidete autentseid tõendeid. Möödunud aastal kinnitas mulle palvekirjadeosakonna juhataja, et ta pole ligemale aasta jooksul pääsenud audientsile. Sealjuures pole keiser selle aja sees puudunud üheltki paraadilt.

Käsk revideerida Patkulite perekonnamõisa alžeerlikku konfiskatsiooni seisab täitmata neljateistkümnendat aastat.

Mis nime peab niisugusele asjaajamiskorrale andma?

...Ärgem süüdistagem iial oma valitsejaid! Nemad pole muudkui seda, mis me ise neist teeme. Kui me mürgitame neid hällist saadik oma roomamisega, kuidas saame neilt siis nõuda, et meie heaolu oleks neile kallis?

...Tõepoolest, Püha Liidu asutamisest saadik oleme võinud tähele panna, et meie ajalehed tuletavad suverääni õigusi veel üksnes Jumalast. Aga meie, kes me usume Jumala kõikvõimu sisse, tuletame tema tahtest niisamuti ka katku, hüüäänid, skorpionid, lutikad ja Alžiiri beid — ning arvame, et valitsejad teeksid targasti, kui nad jätaksid tulevaste põlvete otsustada, kes nad õieti olid, kas Jumala armu või Issanda viha tööriistad...

Kas te pole iial kuulnud kõneldavat Speranskist, Beckist ja teatud professoritest? Nimetamata tuhandeid, kes on tapetud meie nõndanimetatud tribunälide poolt?... Ja siis ilmub ühekorraga õnnistatud keiser, Püha Liidu pealik, piibliseltside esimees, kes annab Kristuse kannatusi mäletades oma riigi vagaduses pugejate ja avantüristide kätte — ja kellel on nii päratu kogu mängukanne varuks, et me anname talle nende endile saamiseks oma viimased piisad verd, ja kes teeb kõigist meie aadlimeestest klounid ja kapralid, ja kes käsib muuta ettenähtud päevaks kõik meie talupoegade hertsikud kreeka templeiks, ja kes käsib meid pidada üksnes säherdusi hobuseid, kes söövad ainult kaeru, sellal kui meil on õlgedega nappus käes, ja kes keelab kõigi raamatute keelu alla panekuga kogu koduse kasvatuse ära ja sunnib meid saatma meie lapsi õppima oma silmakirjateenrite juurde või oma kapralite kepi alla... Ilmub keiser, kes punastumata hakkab lõbunaisega kahasse kuulutama variserivaimu — — —

8

Need olid ettepanekud, mis ma teile Jumala ees oma parema arusaamise järgi teen.

Ma olen täiesti omaks võtnud mõtte, et nende kaalutluste tavatus ja nende elluviimise hädahojud tõukavad enamiku eemale ning et ma hukkun paljude meelest kui naeruväärne ohver.

Kuid ma olen harjunud mitte märkama hädahoitu kohuse kõrval. Seda enam, et mulle on ükskõik, kui mitmel moel mu eluõnn mult ära võetakse. Ma ei kõnele ainult Liivimaale, ma pöördun Venemaa poole ja tema saab minust aru.

Ja kui neist hästi kavatsatud mõtetest peaks tõusmagi ohtlikku sädet, mille eest Jumal hoidku, ärge kartke siis sellepärast, et maailma lõpp on käes.

Tõeliselt on inimese võim heas ja halvas lõpmata tühine ja mis pingutusi ta ka ei teeks ja mis äärmustesse ta ka ei astuks, ta ei väära meie vana head planeeti mitte karvavõrdki selle igaveselt teelt. Väikesed ja suured — aja varingus kaome me kõik ja saame põrmuks, millel pole ei rõõme, ei hirmu.

Pole rohkem püsivaid põhimõtteid maailmas kui need: Armastus, Tõde, Jumal.

Majesteet!

See, mis ma Teile juuresolevalt saadan, on sõnastatud kui minu kõne Liivimaa maapäevale eeloleval suvel. Ma alustasin tööd tõesti kui maapäevakõne teksti. Aga kirjutamise käigus tihenes selle kibe tõde nii päratuks, et ma tundsin ära: seda võis esitada ainult otse Teile.

Siiski jäin ma lõpuni maapäevakõne vormi juurde. Sest mulle paistab, et selle läbi saab ettetoodud mõtete *r e a l s u s* tajutavamaks, kui ta muidu saaks. Selle vormi kaudu tunnete Teie teravamalt kui muidu, et need mõtted on Teie mõtleivate alamate peas juba igapäevane asi. Ainult nende väljütlemine on esialgu haruldane. Ma loodan, et maapäevakõne rüüs sunnib mu kiri Teid ometigi küsima: „Aga mis siis, kui niisugune sõnavõtt niisuguse kogu ees leiaks tõesti aset? Ja kui mina, keiser, oleksin sunnitud tunnistama (nagu ma olen!), et iga sõna selles on *p u h a s t õ d e*?”

Seesama *p u h a s t õ d e*, mille kübemeid Te minu käest aeg-ajalt olete kuulnud, ja mida Te piditegi mult ootama.

T.B.

Märts 1818.

Kõige Hülgavamale ja Suurevõimulisemale Isandale ja Keisrile Aleksander Pavlovitšile, kõigi venelaste Isevalitsejale ja nõnda edasi ja nõnda edasi ja nõnda edasi, kõige armulisemale isandale...

Ja allakirjutamisi olen ma näinud umbes säherdusi:

Kõige sügavama alandlikkuse sisse tardununa

Teie Keiserliku Majesteedi

kõige ülitruum alam

see ja see...